

آثار تربیت اعتقادی با محوریت سوره ملک با تأکید بر دیدگاه آیت الله جوادی آملی

فلک ناز خورانی^۱

چکیده

قرآن کریم کتابی است که برای هدایت انسانها نازل شده است، و یکی از محورهای اصلی آن تربیت اعتقادی است. این محور در سوره های مختلف قرآن مورد توجه بوده و به خصوص در سوره ملک به خوبی قابل مشاهده است. بی تردید تبیین مباحث اعتقادی در این سوره، بر اساس آثار مترتب بر آن است، آثاری که زندگی انسان را تحت شعاع خود قرار خواهد داد. بر همین اساس، در این نوشتار با محوریت سوره ملک، آثار تربیت اعتقادی این سوره بررسی و دیدگاه تفسیری آیت الله جوادی آملی در ذیل آیات مطرح خواهد شد. هدف از این نوشتار تبیین آثار تربیت اعتقادی در سوره ملک است تا علاوه بر شناخت مباحث این سوره، با مباحث تفسیری جوادی آملی در سوره ملک نیز آشنایی صورت گیرد. به همین جهت در این نوشتار با روش توصیفی تحلیلی و با استفاده از منابع مکتوب، در مورد این آثار بحث شده و آراء تفسیری آیت الله جوادی آملی در این خصوص بیان می گردد. حاصل این تحقیق آن است که تربیت اعتقادی در سوره ملک، آثاری چون توجه انسان به حیات بعد از مرگ و پی بردن به ملکیت و قدرت مطلق خدا را در پی دارد، و ضمن توجه دادن انسان به دلیل عقل و دلیل نقل در مسیر هدایت، او را نسبت به نتایج اعمال خود آگاه خواهد ساخت.

کلید واژه: آثار، آیت الله جوادی آملی، تربیت اعتقادی، سوره ملک.

مقدمه

در قرآن کریم، در بسیاری از سوره ها، مباحث اعتقادی از جمله توحید، نبوت، معاد و بحث در مورد صفات الهی مطرح شده است. یکی از سوره‌هایی که محور مباحث آن اعتقادات است و تربیت اعتقادی انسان را دنبال می‌کند، سوره مبارکه ملک است. این سوره مباحث مهمی در مورد خداشناسی، و معاد مطرح کرده است و بدون شک، تربیت اعتقادی در این سوره، دارای آثاری است که با بررسی کتب تفسیر قرآن روشن می‌شود. از طرفی دیگر، یکی از مفسرین معاصر که در مورد سوره های مختلف قرآن و مباحث اعتقادی قرآن کریم به طور مفصل بحث کرده است، آیت‌الله جوادی آملی است. ایشان دارای آثار تفسیری فراوان بوده که در این آثار، گرچه به طور مستقل در مورد سوره ملک بحثی ارائه نکرده اند، اما در لابه لای مباحث، نکات فراوانی از این سوره را بیان کرده اند.

با توجه به نکات فوق، در این نوشتار آثار تربیت اعتقادی در سوره ملک بیان شده، و محور مباحث، آثار تفسیری جوادی آملی است. بدون شک طرح مباحث این سوره، هم موجب معرفت به مباحث قرآنی می‌شود، و هم آثاری که از این سوره مورد نظر قرآن کریم بوده است، تا حدی برای انسان روشن می‌شود، همین امر اهمیت بحث از این موضوع را برای طلاب و محققین روشن می‌سازد. از جهتی دیگر، از آنجایی که مباحث اعتقادی نقش مهمی در زندگی انسان دارند، و زیربنای رفتار انسان را تشکیل می‌دهند، بحث از آن، در پرتو مباحث قرآنی، اهمیت زیادی برای یک مسلمان خواهد داشت.

سؤال اصلی این نوشتار این است که آثار تربیت اعتقادی در سوره ملک، با توجه به آثار تفسیری جوادی آملی کدام است؟ برای پاسخ به این سؤال، ابتدا برخی از مفاهیم اصلی این نوشتار تشریح می‌گردد، سپس نمایی کلی از سوره ملک بیان می‌گردد و در ادامه، در مورد آثار تربیت اعتقادی در سوره ملک بحث می‌شود.

با تحقیق و بررسی در میان منابع روشن می گردد که تاکنون در مورد سوره ملک تفاسیر زیادی نوشته شده است. علاوه بر تفاسیر موجود همچون تفسیر نور، تفسیر نمونه و المیزان، مقالات مستقلی نیز در مورد مباحث تفسیری سوره ملک نگاشته شده است، به عنوان نمونه مقاله حسن منصور در تفسیر سوره ملک، یا تفسیر سوره ملک در بیانات شهید مطهری که به طور مستقل چاپ شده است، اما این آثار به طور عمومی به مباحث تفسیری این سوره پرداخته اند و در مورد مباحث اعتقادی به طور مستقل بحث نکرده اند، به علاوه اینکه هدف ما در این نوشتار، تنها بررسی آثار تفسیری جوادی آملی است و نظریات سایر مفسرین کمتر مورد توجه است.

در میان آثار تفسیری آیت الله جوادی آملی نیز مباحث زیادی در مورد اعتقادات و تربیت اعتقادی دیده می شود، به عنوان نمونه در تفسیر موضوعی قرآن، تألیف آیت الله جوادی آملی، مباحث اعتقادی به طور مفصل مورد بحث و تحقیق قرار گرفته است، اما به طور خصوصی در مورد مباحث تفسیری سوره ملک، اثر مستقلی از ایشان مشاهده نمی شود.

آیت الله جوادی آملی در مباحث تفسیری خود، در جلد دوم از تفسیر موضوعی، در مورد خداشناسی بحث کرده است که این اثر به طور عمومی تمام آیات قرآن کریم را مد نظر داشته است و به خصوص در مورد سوره ملک بحث نکرده است. در جلد سوم و چهارم همین کتاب نیز مباحث اعتقادی زیادی با همان رویکرد دیده می شود. همچنین ایشان در تفسیر ترتیبی خود که به نام تفسیر تسنیم معروف است، در مورد تفسیر سوره های مختلف از قرآن کریم بحث کرده است، اما تفسیر سوره ملک توسط ایشان هنوز چاپ نشده است، لذا می توان گفت در میان آثار ایشان، اثری که به طور مستقل در مورد سوره ملک، به خصوص مباحث اعتقادی آن بحث کرده باشد، وجود ندارد. از این رو نوشتار حاضر می تواند خلأ موجود در این بحث را مرتفع سازد.

الف) مفهوم شناسی

در این قسمت از این نوشتار در مورد مفاهیم کلیدی این تحقیق نکاتی بیان می گردد و سپس در ادامه مباحث اصلی این نوشتار مورد بحث و تحقیق قرار می گیرد.

۱) تربیت اعتقادی

یکی از مفاهیم که در این نوشتار از مفاهیمی اصلی محسوب می شود، مفهوم تربیت اعتقادی است. این واژه ترکیبی از تربیت، و اعتقاد است. واژه تربیت ریشه در زبان عربی دارد و از ماده «ربو» گرفته شده است. این ماده در اصل به معنای رشد و افزایش است، و تربیت به معنای رشد دادن یک چیز به کار می رود^۱. همچنین پرورش فکری و اخلاقی یک شخص را نیز در زبان عربی تربیت می گویند^۲. در فرهنگ‌نامه‌های فارسی نیز تربیت به معنای پرورش، تعلیم، تأدیب، ترقی، و ادب آموختن آمده است که در اصل این معانی ارتباط با ریشه این مفهوم در زبان عربی دارند^۳.

بخش دوم این مفهوم، اعتقاد است. اعتقاد از ماده «عقد» از باب افتعال است. ماده عقد در لغت عربی به معنای محکم کردن، بستن و گره زدن است^۴، برخی نیز عقد را به معنای جمع کردن اطراف شیء معنا کرده اند. اعتقاد همان باور قلبی است که با وجود انسان آمیخته شده است و گوئی در دل انسان محکم شده است. همچنین اعتقاد به معنای اطمینان قلبی نیز آمده است^۵.

با توجه به معنایی که ذکر شد، مراد از تربیت اعتقادی در اصطلاح، همان تربیتی است که به بعد اعتقادی انسان ارتباط دارد. تربیت دارای شاخه های مختلفی است، مثلاً تربیت معنوی، تربیت عملی، تربیت اخلاقی، تربیت جنسی، و یک بعد آن تربیت اعتقادی انسان است که در واقع همان پرورش دادن اعتقادات دینی در وجود انسان است.

۱. راغب اصفهانی، *مفردات الفاظ القرآن*، ص ۳۴۰.

۲. بستانی، *فرهنگ ابجدی*، ص ۲۲۱.

۳. دهخدا، *فرهنگ متوسط دهخدا*، ج ۱ ص ۷۲۰؛ نفیسی، *فرهنگ نفیسی*، ج ۲ ص ۸۴۶.

۴. قرشی، *قاموس قرآن*، ج ۶ ص ۲۴.

۵. شرتونی، *اقرب الموارد*، ج ۳ ص ۶۰۰.

(۲) تفسیر

از دیگر مفاهیم مهم و کلیدی در این نوشتار، مفهوم تفسیر است. تفسیر در لغت از ماده «فسر» گرفته شده و در اصل، در لغت عربی به معنای بیان کردن، توضیح دادن، و شرح دادن است.^۱

در اصطلاح علوم اسلامی، مراد از تفسیر، بیان کردن و شرح آیات قرآن کریم، و توضیح پیرامون آن، و بیان اسرار و مشکلات آیات قرآن کریم است.^۲ علم تفسیر قرآن کریم از علوم اسلامی محسوب می شود که تاکنون صدها جلد کتاب در این موضوع نوشته شده است که از جمله آن، آثار تفسیری آیت الله جوادی آملی از مفسرین معاصر است.

برخی از مفسرین معاصر، در تبیین معنای تفسیر و نیاز انسان به علم تفسیر قرآن می نویسند: «تفسیر در لغت یعنی برگرفتن نقاب از چهره! مگر قرآن که «نور» و «کلام مبین» است نقابی بر چهره دارد که از آن بگیریم؟! نه، نقابی بر چهره قرآن نیست، این ما هستیم که باید نقاب از چهره جان بگیریم و پرده از دیده عقل و هوش خود کنار زنیم تا مفاهیم قرآن را دریابیم روح آن را درک کنیم. از سوی دیگر: قرآن تنها یک چهره ندارد، یک چهره عمومی دارد که برای همه گشاده است، و نور مبین است و رمز هدایت خلق! اما چهره، بلکه چهره های دیگر دارد که آن را تنها به اندیشمندان، آنها که تشنه حقد و پوینده راهند و خواهان بیشتر، نشان می دهد».^۳

آیت الله جوادی آملی از مفسرین معروف در عصر حاضر است که دهها سال مباحث قرآنی را در حوزه های علمیه مطرح کرده و در این مورد آثار تفسیری متعددی از جمله تفسیر تسنیم و تفسیر موضوعی به جای گذاشته است که در این نوشتار محور مباحث، آثار تفسیری ایشان است.

۱. مصطفوی، *التحقیق فی کلمات القرآن الکریم*، ج ۹ ص ۸۶؛ قرشی، *قاموس قرآن*، ج ۶ ص ۱۷۵.

۲. ابراهیم مصطفی، *المعجم الوسیط*، ج ۲ ص ۶۸۸؛ احمدنگری، *جامع العلوم*، ج ۱ ص ۳۳۰.

۳. مکارم شیرازی، *تفسیر نمونه*، ج ۱ ص ۲۰.

۴) پی بردن انسان به تأثیر اعمال نیک و بد در زندگی

از مطالبی که تاکنون در این نوشتار بیان گردید، به خوبی روشن شد که یکی از مباحث اعتقادی در سوره ملک، و مباحث تفسیری آیت‌الله جوادی آملی آمده است، شناخت خدای متعال و صفات اوست. از جمله آثاری بیان مباحث اعتقادی در سوره ملک این است که انسان به این نتیجه خواهد رسید که وقتی زمام امور به دست خداست، و مسیر سعادت و شقاوت توسط انبیای الهی برای انسان ترسیم شده است، و فاصله گرفتن از تربیت الهی، انسان را گرفتار عقوبت خواهد کرد.

قرآن می‌فرماید: «قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ مَاؤُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِمَاءٍ مَعِينٍ؛ بگو: «به من خبر دهید اگر آبهای (سرزمین) شما در زمین فرو رود، چه کسی می‌تواند آب جاری و گوارا در دسترس شما قرار دهد».^۱

«خدای سبحان با کارهای نیک، ملّتی را از برکات و نعمتهای مادی بهره‌مند می‌سازد، چنان که بسیاری از گناهان ممکن است به فرمان الهی موجب پایین رفتن آبها شود که دست حقّارها و صنعتگران هم به آن نرسد: «قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ مَاؤُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِمَاءٍ مَعِينٍ»؛ «ماء معین»، آبی است که چشم آن را می‌بیند و قابل دسترسی است».^۲

همچنین ایشان در جای دیگر در این خصوص می‌نویسد:

«عذاب‌های آسمانی و زمینی حسی گاهی به افزایش است و زمانی به کاهش. نموداری از افزایش دوجانبه را می‌توان در جریان طوفان نوح ارزیابی کرد، زیرا نزول باران‌های فراوان از بالا و جوشش آب‌های وافر از پایین، عذاب فرسایشی از سنخ افزایش است. جریان قحطی و کاهش نزول باران از بالا و عدم جوشش آب لازم از زمین: «أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ مَاؤُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِمَاءٍ مَعِينٍ»^۱ نموداری از قبیل تعذیب به کاهش است».^۳

۱. ملک: ۳۰.

۲. جوادی آملی، تفسیر تسنیم، ج ۱۰ ص ۶۳۶.

۳. همان، ج ۲۵ ص ۴۵۴.

این آیه در واقع دستوری از جانب خدای متعال است که انسانها، بعد از شناخت مسیر سعادت، دست به اقداماتی نزنند که موجب قهر خدای متعال شود، و خدای متعال عذاب را بر آنها نازل کرده و نعمات را از آنها دریغ کند.^۱ هدفی که خدای متعال بعد از بیان مباحث اعتقادی در این سوره، و بعد از بیان این آیه در صدد آن است، این است که انسان به آثار و عواقب اعمال خود توجه داشته باشد و بداند که افعالی اوست که مانع نعمات الهی شده و نعمات را از انسان سلب می کند.

۱. تفسیر تسنیم، ج ۴۵ ص ۵۰۳.

نتیجه‌گیری

این نوشتار با عنوان آثار تربیت اعتقادی در سوره ملک در آثار تفسیری آیت الله جوادی آملی صورت گرفت و محور اصلی مباحث آن، ارائه آثاری بود که از این سوره، در مباحث تربیت اعتقادی حاصل می‌گردد.

نتیجه‌ای که از این نوشتار به دست آمد این است که:

اولاً سوره ملک، از سوره‌هایی است که مباحث اعتقادی همچون خداشناسی، صفات خدا و بحث معاد را بیان کرده است و در این خصوص دارای جامعیت نسبی است.

ثانیاً آثاری که از تربیت اعتقادی در این سوره به دست می‌آید این است که اولاً انسان هستی بعد از مرگ دارد که مخلوق خداست و یکی از ابعاد حیات انسانی است، و مرگ به معنای نیستی و نابودی نیست، لذا انسان باید خود را برای آن حیات آماده کند. به علاوه، قدرت و ملکیت مطلق در عالم منحصر در خداست و اوست که در شدايد و گرفتاری‌ها می‌تواند راه‌گشای انسان باشد. همچنین، عقل و نقل دو راه سعادت انسان هستند که خدای متعال در پیش‌روی ما قرار داده و باید از آن برای سعادت ابدی خود بهره بگیریم.

از جمله آثار تربیت اعتقادی در سوره ملک این است که انسان به نتایج اعمال خود پی خواهد برد، و درک می‌کند که در صورت فاصله گرفتن از مسیر خدا، به موجب اعمال خود، باید منتظر عقوبت خدا باشد.

فهرست منابع

* قرآن کریم، ترجمه مکارم شیرازی.

۱. بستانی، فؤاد، فرهنگ ابجدی، تهران: اسلامی، چاپ دوم، ۱۳۷۵.
۲. جوادی آملی، عبدالله، ادب فنای مقربان (جلد ۸)، قم: اسراء، چاپ اول، ۱۳۹۱.
۳. _____، تفسیر تسنیم (جلد ۱)، قم: اسراء، چاپ هشتم، ۱۳۸۸.
۴. _____، تفسیر تسنیم (جلد ۴)، قم: اسراء، چاپ ششم، ۱۳۸۹.
۵. _____، تفسیر تسنیم (جلد ۵)، قم: اسراء، چاپ پنجم، ۱۳۸۹.
۶. _____، تفسیر تسنیم (جلد ۶)، قم: اسراء، چاپ هشتم، ۱۳۸۹.
۷. _____، تفسیر تسنیم (جلد ۱۰)، قم: اسراء، چاپ سوم، ۱۳۸۹.
۸. _____، تفسیر تسنیم (جلد ۲۰)، قم: اسراء، چاپ اول، ۱۳۸۹.
۹. _____، تفسیر تسنیم (جلد ۲۵)، قم: اسراء، چاپ اول، ۱۳۹۰.
۱۰. _____، تفسیر تسنیم (جلد ۴۵)، قم: اسراء، چاپ اول، ۱۳۹۶.
۱۱. _____، تفسیر موضوعی (جلد ۲)، قم: اسراء، چاپ اول، ۱۳۸۳.
۱۲. دهخدا، علی اکبر، فرهنگ متوسط دهخدا، تهران: دانشکده ادبیات، چاپ دوم، ۱۳۹۰.
۱۳. قرشی، علی اکبر، قاموس قرآن، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ ششم، ۱۳۷۱.
۱۴. طباطبائی، محمد حسین، ترجمه تفسیر المیزان، ترجمه همدانی، قم: جامعه مدرسین، چاپ پنجم، ۱۳۷۴.
۱۵. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ سی و دوم، ۱۳۷۴.

۱۶. نفیسی، علی اکبر، فرهنگ نفیسی، تهران: خیام، چاپ اول، بی تا.
۱۷. ابرهیم، مصطفی، المعجم الوسیط، استامبول: دارالدعوة، چاپ اول، ۱۹۸۹م.
۱۸. احمدنگری، عبدالنبی، جامع العلوم، بیروت: الاعلمی، چاپ دوم، ۱۳۹۵ق.
۱۹. حویزی، عبد علی بن جمعه، تفسیر نورالثقلین، قم: اسماعیلیان، چاپ چهارم، ۱۴۱۵ق.
۲۰. بحرانی، هاشم، البرهان فی تفسیر القرآن، قم: بعثت، چاپ اول، ۱۳۷۴.
۲۱. راغب اصفهانی، حسین، مفردات الفاظ القرآن، بیروت: دارالقلم، چاپ اول، ۱۴۱۲ق.
۲۲. شرتونی، سعید، اقرب الموارد، تهران: اسوه، چاپ اول، ۱۳۷۴.
۲۳. طباطبائی، محمد حسین، تفسیر المیزان، بیروت: الاعلمی، چاپ دوم، ۱۳۹۰ق.
۲۴. طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان، تهران: ناصر خسرو، چاپ سوم، ۱۳۷۲.
۲۵. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ چهارم، ۱۴۰۷ق.
۲۶. مصطفوی، حسن، التحقیق فی کلمات القرآن، تهران: وزارت فرهنگ، چاپ اول، ۱۳۶۸.